

ՀԱՅ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՐԱՎԻ ՈՉ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ
1918-1920 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Առաջին աշխարհամարտի սկզբից մինչև 1917 թ. վերջը ռուսական բանակ գորակոչվեց մոտ 250 հազար հայ¹: Նրանց զգալի մասին ցարական իշխանությունը տեղափոխեց Ռուսաստանի հյուսիս-արևմուտք՝ գերմանական և ավստրոհունգարական բանակների դեմ կռվելու:

1917 թ. հոկտեմբերյան հեղաշրջումից հետո Ռուսաստանի արևմտյան ռազմաճակատը բոլշևիկյան, գերմանական և ավստրոհունգարական քարոզչության հետևանքով սկսեց քայքայվել²: Այնտեղ ծառայող հայ զինվորների մի մասը, հայրենիք անցնելու ակնկալիքով, մեկնեց Ռուսաստանի հարավ, որը վերածվել էր ոչ խորհրդային ուժերի հավաքատեղի:

Հոկտեմբերյան հեղաշրջումից հետո Պետրոգրադից փախուստի դիմած և Նովոչերկասկում հաստատված ցարական նախկին գեներալ Մ. Ալեքսեևը կազմակերպեց հակախորհրդային ուղղվածության զինված ուժեր, որ պաշտոնապես անվանվեց Կամավորական բանակ: Վերջինին աջակցեց Դոնի զինվորական կառավարության ղեկավար ատաման Կալեդինը: 1918 թ. օգոստոսի 3-ին Կամավորական բանակը գրավեց Եկատերինո-

¹ Տե՛ս Կարապետյան Մ., Հայաստանի Հանրապետության բանակը (1918-1920 թթ.), Երևան, 1996, էջ-16:

² Տե՛ս Базанов С.Н., К истории развала русской армии в 1917 году. Армия и общество 1900 – 1941 гг., Статьи и документы, Москва, 1999, с. 51-76.

դարը (այժմ՝ Կրասնոդար), որը դարձավ հարավի հակա-խորհրդային ուժերի կենտրոնը՝ նոր ստեղծված պետական կազմավորման՝ «Հատուկ խորհրդակցության» մայրաքաղաքը: Այս կազմավորման և նրա զինված ուժերի նպատակն էր տա-պալել բոլշևիկյան վարչակարգը և վերականգնել Ռուսական կայսրությունը՝ 1914 թ. սահմաններով³: 1918 թ. սեպտեմբերի 25-ին գեներալ Ալեքսեևի մահից հետո Ա.Դենիկինը վերակազմա-վորեց Կամավորական բանակը և ստանձնեց գլխավոր հրամա-նատարի պաշտոնը, իր ձեռքում կենտրոնացնելով ռազմական և վարչաքաղաքացիական իշխանությունը: 1918 թ. դեկտեմբերի 26-ին նա հռչակվեց Ռուսաստանի հարավի զինված ուժերի գե-րագույն գլխավոր հրամանատար⁴:

Ռուսաստանի հարավի ոչ խորհրդային պետական կազմա-վորումները, և դրանց կողմից հովանավորվող առանձին ան-հատներն ու կազմակերպություններն ամեն ջանք գործադրեցին հայ զինվորներին իրենց գորքերի շարքերը ներգրավելու հա-մար: Իրենց հերթին, հայրենիք վերադառնալ ցանկացող հայ զինվորները, փակ ճանապարհների և երկաթուղու անկանոն գործելու հետևանքով հարկադրված էին շաբաթներով և ամիս-ներով մնալ Ռուսաստանի հարավի բնակավայրերում և սնունդ, հագուստ ու գումար հայթայթելու նպատակով մտնել ոչ խորհրդային պետական կազմավորումների գորքերի շարքերը: Ռուսաստանի հարավի ոչ խորհրդային պետական կազմավո-րումները փորձում էին Կամավորական բանակ, Դոնի ու Կուբա-

³ Տե՛ս Պետրոսյան Գ., Հայաստանի Հանրապետության հարաբերությունները Ռու-սաստանի ոչ խորհրդային պետական կազմավորումների հետ (1918-1920 թթ.), Երևան, 2006, էջ 10, 67:

⁴ Տե՛ս Նույնի, Հայաստանի Հանրապետության առնչությունները Ռուսաստանի հա-րավի ոչ խորհրդային պետական կազմավորումների հետ (1918 թ. հունիս-նոյեմ-բեր), Երևան, 2004, էջ 40:

նի գորքեր գորակոչել նաև տեղացի հայերին և Ռուսաստանի հարավում ապաստանած հայ գաղթականներին, որոնց թիվը 1918 թ. վերջին միայն Հյուսիսային Կովկասում անցնում էր 200 հազարից, որից 70 հազարը տեղացի հայեր էին, իսկ մնացածը՝ գաղթականներ⁵:

Մինչև 1919 թ. սկիզբը Ռուսաստանի հարավում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական և հյուպատոսական մարմինների բացակայության և երկրամասի հայկական ազգային կազմակերպությունների անկազմակերպ գործելու հետևանքով հազարավոր հայեր գորակոչվեցին ոչ խորհրդային պետական կազմավորումների գորքեր⁶: Զորակոչված հայերից կազմավորվեցին առանձին հայկական զումարտակներ, վաշտեր և ջոկատներ: Հայ զինվորականների թվաքանակը 1918-1919 թթ. ընթացքում հասնում էր մինչև տասերկու հազարի⁷:

Ռուսաստանի հարավի ոչ խորհրդային զինված ուժերը հայերից բաղկացած առանձին ռազմական ստորաբաժանումներն օգտագործեցին Վրաստանի և Խորհրդային Ռուսաստանի դեմ: Օրինակ՝ 1919 թ. սկզբին Սոչիի շրջանը գրավելու համար Կամավորական բանակը օգտագործեց Հյուսիսային Կովկասի հայաշատ բնակավայրերում ազգությամբ ռուս կամ հայ սպաների կազմավորած և Սոչի տեղափոխած հայկական ջոկատներին, որոնք 1919 թ. հունվարի վերջին հարվածեցին Սոչիում գտնվող վրացական գորքին թիկունքից և թևերից, որի հետևանքով վեր-

⁵ Տե՛ս Մինասյան Ս., Հայ գաղթականությունը Հյուսիսային Կովկասում 1918-1920 թթ., ատենախոսություն, է.00.01 – «Հայոց պատմություն» մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի համար, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, Երևան, 2010, էջ 16, 52:

⁶ Տե՛ս ՀԱԱ ֆ. 200, ց. 1, գ. 100, թ. 81, ց. 2, գ. 44, թ. 4:

⁷ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 100, թ. 81, ց. 2, գ. 44, թ. 4:

ջինս անձնատուր եղավ⁸: Սոչի տեղափոխած հայկական ջոկատների հիմքի վրա, ամենայն հավանականությամբ 1919 թ. սկզբին կամ կեսերին, ձևավորվեց հայկական գումարտակը, որտեղ 1919 թ. ընթացքում ծառայում էր 300-1500 հայ զինվոր⁹:

Կամավորական բանակի կողմից խորհրդային և վրացական զորքերի դեմ հայկական ջոկատների օգտագործումը խորհրդային Ռուսաստանի և Վրաստանի իշխանությունների մոտ այն տպավորությունը ստեղծեց, որ հայերը և Հայաստանի կառավարությունը Ա.Դենիկինի հետ դաշնակցած պայքարում են իրենց դեմ: Նման կարծրատիպերի առաջացումը կանխելու և ՀՀ բանակը փորձառու զինվորներով համալրելու նպատակով 1919 թ. սկզբից Ռուսաստանի հարավում ոչ խորհրդային զորքերի ռազմական հաջողությունների և խորհրդային զորքերի հեռանալուց հետո վերաբացված հայկական ազգային կազմակերպությունները հայ գաղթականներին ու ռազմագերիներին աջակցելուց բացի, հարաբերությունների մեջ մտնելով երկրամասի հակախորհրդային իշխանությունների հետ, փորձում էին նաև պաշտպանել Ռուսաստանի հարավի հայությանը գորակոչից և տեղափոխել Հայաստան¹⁰:

1919 թ. առաջին ամիսներին Ռուսաստանի հարավի հայկական կազմակերպությունների՝ մասնավորապես Ռուսական կարմիր խաչի ընկերության հայկական կոմիտեի ջանքերի շնորհիվ հաջողվեց մինչ 1919թ. սեպտեմբերի 25-ը հետաձգել հայ գաղթականների գորակոչի խնդիրը, և սկսել նրանց տեղափոխություն-

⁸ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 1, գ. 295, թ. 51:

⁹ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 551, թ. 1, 3, գ. 409, թ. 3:

¹⁰ Տե՛ս «Ժողովրդի ձայն», 1919, փետրվարի 26, N 43, «Մշակ», 1919, փետրվարի 27, N 45 և մարտի 1, N 46, ՀԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 73¹, թ. 102, Հայերի կոտորածները Բաքվի և Ելիզավետպոլի նահանգներում 1918-1920 թթ., փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու, Երևան, 2003, էջ 334:

նը Հայաստան¹¹: Գաղթականներ և ռազմագերիներ տեղափոխող շոգենավերը Բաթում էին ուղևորվում Նովոռոսիյսկից, Օդեսայից և Սև ծովի ափերին գտնվող այլ քաղաքներից:

1919 թ. ապրիլ-մայիս ամիսներին Հայաստանի քաղաքական և տնտեսական դրության բարելավումը հնարավորություն ընձեռեց իշխանություններին զբաղվել Ռուսաստանի հարավի հայ գաղթականների օգնության և հայրենադարձության հարցերով¹²: Ռուսաստանի հարավում Հայաստանի Հանրապետության ներկայացուցչությունների ջանքերով հայերի ներգաղթը ավելի կազմակերպված ընթացք ստացավ, որի շնորհիվ 1919 թ. ընթացքում Ռուսաստանի հարավից Անդրկովկաս տեղափոխվեց ավելի քան 50 հազար հայ գաղթական և ռազմագերի¹³:

Ռուսաստանի հարավի զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարությանը կից Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ներկայացուցիչ Հ. Սադաթեյանի՝ Ռուսաստանի հարավի զինված ուժերի գորքերում ծառայող հայերին ազատելու, և Հայաստան փոխադրելու, ջանքերը 1919թ. կեսերին հաջողությամբ պսակվեցին: 1919 թ. օգոստոսի 4-ին Տազանրոզից Ռուսաստանի հարավի զինված ուժերի հրամանատարության շտաբի հերթապահ գեներալ-մայոր Ս. Տրուխաչովի՝ Հ. Սադաթեյանին ուղարկած նամակից տեղեկանում ենք, որ Ա.Դենիկինը թույլատրել է Անդրկովկասում ծնված հայերին, որոնք վերադարձել էին ավստրո-գերմանական գերությունից և միջոցների սղության պատճառով մտել են Կամավորական բանակ, նաև Անդրկովկասում ծնված այն հայերին, որոնք գորակոչվել են Կամավորական բանակի տարածքից, ուղարկել հայրենիք՝ Անդրկովկաս: Հրամանի համաձայն, հայրե-

¹¹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 295, թ. 24, ց. 2, գ. 75, թ. 2. ֆ. 275, ց. 1, գ. 10, թ. 117:

¹² Տե՛ս նույն տեղում, ֆ. 275, ց. 1, գ. 10, թ. 116:

¹³ Տե՛ս Մինասյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 90:

նիք մեկնող հայերը պետք է ուղարկվեին Եկատերինոդարի ռազմական հրամանատարի մոտ, որն էլ հայ ռազմիկներին հանձնելու էր Ռուսաստանի հարավի գինված ուժերի գլխավոր հրամանատարությանը կից Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ներկայացուցչությանը, որը կազմակերպելու էր հայ ռազմիկների տեղափոխությունը Հայաստան¹⁴։ Հայ ռազմիկներին հայրենիք ուղարկելու ծախսերը հոգալու համար Հ. Սադաթեյանը շրջում է Հյուսիսային Կովկասի հայաշատ համայնքներում և ունևոր հայերից գումարներ հավաքում¹⁵։ Հ. Սադաթեյանի ջանքերի շնորհիվ 1919 թ. աշնանը Հայաստան ուղարկելու նպատակով խորհրդային զորքերի դեմ կռվող 820 հայ զինվորներից բաղկացած հայկական գումարտակը ռազմաճակատից տեղափոխվեց Տազանրոզ, որտեղից էլ պետք է անցներ Բաթում¹⁶։ Ընդհանուր առմամբ, նախատեսվում էր Հայաստան տեղափոխել 2800 հայ զինվորի¹⁷։ Վրացական իշխանությունների դժգոհությունը չառաջացնելու համար որոշվեց հայ զինվորների մի մասին հայրենիք տեղափոխել գաղթականի տեսքով¹⁸։

Սակայն 1919 թ. հոկտեմբերից Ռուսաստանի հարավի գինված ուժերի ռազմական անհաջողությունների հետևանքով կամավորական բանակում և կազակների զորքերում ծառայող հայ զինվորների Հայաստան տեղափոխման գործը ոչ միայն դժվարացավ, այլև առաջացավ ևս նոր խնդիր։ Կամավորական բանակի ռազմական անհաջողությունների հետևանքով 1920 թ. սկզբից Ռուսաստանի հարավում սկսվեց համատարած գորա-

¹⁴ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 275, ց. 1, գ. 5, թ. 46։

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում, ֆ. 200, ց. 1, գ. 385, թ. 6։

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղում, ֆ. 275, ց. 5, գ. 40, թ. 97։

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 4, գ. 197, թ. 151։

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղում, թ. 133։

կոչ: Հունվար-մարտ ամիսներին Ռուսաստանի հարավի հայերին գորակոչից ազատելու, իսկ արդեն գորակոչվածներին Հայաստան ուղարկելու գործընթացը երկրամասի տարբեր շրջաններում տարբեր ընթացք ունեցավ:

Կուրբանում, Ստավրոպոլում և Թերեքի արևմտյան ու կենտրոնական հայաշատ շրջաններում (մասնավորապես Հանքային ջրերում և Վլադիկավկազում, շնորհիվ Հայաստանի Հանրապետության ներկայացուցիչների՝ Հ.Սաղաթեյանի, Ա.Տոնյանի, Յ. Օվեյանի, Բախչիսարայցևի, Ա.Քալանթարի, Հ.Սառիկյանի, Պ.Հովհաննիսյանի ակտիվ գործունեության, հայերին գորակոչից ազատելու գործընթացը հաջողությամբ պսակվեց¹⁹: Տեղական իշխանությունը հայերին մինչև 1920 թ. մարտի 10-ը գորակոչից տարկետում տրամադրեց: 1920 թ. հունվար-մարտ ամիսներին Հ. Սաղաթեյանը, երկրամասի հյուպատոսները, և գաղթականների հարցերով զբաղվող հայկական կազմակերպությունները կազմակերպեցին գորակոչից ազատված գաղթականների, և հայ ռազմիկների տեղափոխությունը Հայաստան: Կուրբանից հայրենիք մեկնողները հիմնականում Եկատերինոդարում ու Արմավիրում ապաստանած և 1919 թ. օգոստոսից Նովոռոսիյսկում մնացած գաղթականներն էին, ու Կամավորական բանակից և կազակների զորքերից ազատված հայ ռազմիկները: Նրանք Ռուսաստանի հարավի գլխավոր հրամանատարությանը կից Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ներկայացուցչության, երկրամասի հյուպատոսարանների, և տեղական հայկական կազմակերպությունների նյութական աջակցությամբ 1920 թ. հունվարից մեկնեցին Նովոռոսիյսկ, մասամբ՝ Տուապսե և Անապա, որտեղից պետք է անցնեին Փոթի և Բա-

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղում, ֆ. 200, ց. 1, գ. 594, թ. 6:

թում²⁰: Նրանց տեղափոխության և պարենի կարիքները հոգաց Ռուսաստանի հարավի զինված ուժերի զլխավոր հրամանատարությանը կից Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ներկայացուցչությունը:

1920 թ. հունվարի 10-ին Նովոռոսիյսկ ժամանեց Հ. Սադաթեյանի կողմից քաղաքի հյուպատոս նշանակված Ա. Տոնյանը: Նրա ջանքերով հունվարի 13-ին բացվեց հայկական հյուպատոսարանը, որի առաջնային խնդիրներից էր Նովոռոսիյսկում կուտակված 10.000 գաղթականների և ռազմագերիների օգնության կազմակերպումը²¹:

Հայրենիք մեկնող հայ զինվորներին օգնեցին Նովոռոսիյսկի իշխանությունները, որոնք հայ զինվորների տեղափոխման համար քաղաքի հայկական հյուպատոսարանին անվճար տրամադրեցին «Վոզրոժդենիե» և «Կին» նավերը: Նովոռոսիյսկի իշխանությունը Եկատերինոդարից քաղաք ժամանած հայ զինվորներին նաև անվճար շոր և ուտելիք բաժանեց²²:

1920 թ. հունվար-մարտ ամիսներին Նովոռոսիյսկի հյուպատոսի ջանքերով «Ռուս», «Լյա-ֆորտունա», «Պրագա», «Վոզրոժդենիե» և «Կին» նավերով Փոթի և Բաթում ուղարկվեցին մոտ 2000 հայ ռազմիկ և գաղթական, որոնցից 700-ը՝ անվճար: Մարտի վերջին Հ. Սադաթեյանի կողմից Սոչիում լիազոր նշանակված Ա. Հակոբյանի ջանքերի շնորհիվ Թիֆլիս տեղափոխվեց Սոչիի հայկական գումարտակի մնացորդները՝ 200 վիրավոր զինվոր²³:

Թերեքի արևելյան շրջաններում (Գրոզնի, Մոզդոկ, Ղզլար) և Դադստանում տեղի իշխանությունների անբարյացակամ վե-

²⁰ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 613, թ. 10:

²¹ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 536, թ. 1, 24:

²² Տե՛ս նույն տեղում, թ. 25:

²³ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 551, թ. 2, 4:

րաբերմունքի, մարգային կենտրոններից կտրվածության, ինչպես նաև գաղթականների ու նրանց խնդիրներով զբաղվող հայկական կազմակերպությունների միջոցների սղության պատճառով չհաջողվեց հայ գաղթականներին գորակոչից ազատել և նրանք համալրեցին շրջանի ոչ խորհրդային գորքերում ծառայող հայերի շարքերը²⁴։ Վերջինների հետագա ճակատագիրը հայտնի չէ։

Ռուսաստանի հարավում Հայաստանի Հանրապետության ներկայացուցիչների և տեղի հայկական կազմակերպությունների գործադրած ջանքերի շնորհիվ մինչև 1920 թ. մարտ հնարավոր եղավ հայրենիք տեղափոխել հիմնականում Ռուսաստանի հարավի ոչ խորհրդային գորքերում ծառայող հայ զինվորներին։ Տասնյակ հազարավոր գորակոչի ենթակա հայեր մնացին երկրամասում, որոնք մարտի 10-ից հետո պետք է գորակոչվեին ոչ խորհրդային գորքերի շարքեր։

1920 թ. փետրվար-մարտ ամիսներին խորհրդային գորքերի առաջխաղացման հետնանքով, Ռուսաստանի հարավում Հայաստանի Հանրապետության ներկայացուցիչների մի մասը հեռացավ երկրամասից, և հայ գաղթականներին գորակոչից պաշտպանելու գործը հիմնականում ընկավ Վլադիկավկազի հյուպատոս Հ. Սառիկյանի ուսերին։ Նա 1920 թ. մարտի 2-ին դիմեց Հյուսիսային Կովկասի գորքերի հրամանատարին՝ խնդրելով դադարեցնել հայ գաղթականների գորակոչը, կամ երկարացնել նրանց տարկետման իրավունքը²⁵։ 1920 թ. փետրվարի վերջին՝ մարտի սկզբին, Հյուսիսային Կովկասում խորհրդային գորքերի ռազմական հաջողությունները և երկրամասի ոչ խորհրդային պետական կազմավորումների պարտությունը

²⁴ Տե՛ս նույն տեղում, ֆ. 275, ց. 4, գ. 13, թ. 8, գ. 15, թ. 9, 15, 18, 20, 23։

²⁵ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 4, թ. 66։

օրերի խնդիր դարձրին: Ուստի մի քանի հազար հայ գաղթականների գորակոչը էական նշանակություն չէր կարող ունենալ ռազմական գործողությունների հետագա ընթացքի վրա: Նկատի առնելով այդ հանգամանքը՝ Հյուսիսային Կովկասի գորքերի հրամանատարն րնդառաջեց Հ. Սառիկյանի խնդրանքին, և հայ գաղթականների տարկետման իրավունքը երկարացրեց մինչև մայիսի 1-ը²⁶: Փաստորեն, Հ. Սառիկյանի շնորհիվ Հյուսիսային Կովկասի հայ գաղթականների գորակոչի հարցը չեզոքացվեց, վերացավ նաև օր առաջ գաղթականներին Հայաստանի Հանրապետություն ուղարկելու անհրաժեշտությունը:

1920 թ. փետրվարի 14-ին խորհրդային գորքերը, ճեղքելով Կամավորական բանակի պաշտպանությունը ներխուժեցին Հյուսիսային Կովկաս²⁷: Փետրվարի 29-ին Կարմիր բանակը գրավեց Ստավրոպոլը, մարտի 17-ին՝ Եկատերինոդարը, մարտի 22-ին՝ Վլադիկավկազը, մարտի 23-ին՝ Ղզլարը, մարտի 24-ին՝ Գրոզնին, մարտի 30-ին՝ Պետրոպոսկը, իսկ ապրիլի 7-ին՝ Տուապսեն: Ռուսաստանի հարավի գրեթե ողջ տարածքում հաստատվեց խորհրդային իշխանություն:

²⁶ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 13, թ. 21, 22:

²⁷ Տե՛ս Слободин В., Белое движение в годы гражданской войны в России (1917–1922 гг.), Москва, 1996, էջ 54:

ARMENIANS IN THE FORCES OF THE ANTI-SOVIET STATE FORMATIONS OF THE SOUTH OF RUSSIA IN 1918-1920

SUMMARY

During the First World War, around 250 thousand Armenians were called to serve in the Russian army. The main part of these Armenians was sent to fight against the German and Austro-Hungarian armies to the North-West of Russia. After the collapse of the Western Front some part of Armenians, with the hope to return home, moved to the South of Russia, where anti-Soviet state formations, started mobilize them in the army against their will. The Volunteer Army and Cossack's forces also mobilized Armenians, prisoners of war, who started to return home after the First World War and Armenian refugees who found shelter in the South of Russia in 1918. By the beginning of 1919 in the armies of the anti-Soviet state formations of the South of Russia served several thousand Armenians who took part in the fights against Bolshevik and Georgian troops. Since the beginning of 1919 and till the March of 1920, due to the activity of the diplomatic mission and consular offices of the Republic of Armenia in the South of Russia and with the permission of the authorities of anti-Soviet state formations of the region the main part of Armenian soldiers, who had served in the Volunteer Army and Cossack's forces and had wished to return home, were transferred to Armenia, to serve in the Armenian army.

**АРМЯНСКОЕ ВОИНСТВО В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ
АНТИСОВЕТСКИХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ
ОБРАЗОВАНИЙ ЮГА РОССИИ В 1918-1920 ГОДАХ**

РЕЗЮМЕ

В годы Первой мировой войны в русскую армию было призвано около 250 тысяч армян, подданных Российской Империи. Значительная часть из них была отправлена на северо-запад России, для борьбы против германских и австро-венгерских армий. После развала Западного фронта часть армян, в надежде вернуться на родину, перешла на Юг России. Здесь их начали принудительно призывать в войска. Ряды Добровольческой армии и казачьих войск пополнялись также за счет военнопленных армян, которые после окончания войны возвращались из германского и австро-венгерского плена на родину. К началу 1919 г. в войсках антисоветских государственных образований Юга России уже насчитывалось несколько тысяч армян. С начала 1919 г. до марта 1920 г., благодаря деятельности дипломатического представительства и консульских учреждений Республики Армении на Юге России, большинство армян были отправлены в Армению, для службы в армянской армии.